

1. ‘Kinderen des toorns’

De hoofdsom van de leer van de Heilige Doop is in deze drie stukken (onderdelen) begrepen. Ten eerste dat wij met onze kinderen in zonden ontvangen en geboren en daarom kinderen des toorns zijn, zodat wij in het Rijk van God niet kunnen komen, tenzij wij van nieuws geboren worden. Dit leert ons de ondergang (onderdompeling) en besprenging met het water, waardoor ons de onreinheid van onze zielen wordt aangewezen; opdat wij vermaand worden een mishagen aan onszelf te hebben, ons voor God te verootmoedigen, en onze reinigmaking en zaligheid buiten onszelf te zoeken.

In dit hoofdstuk wil ik eerst iets schrijven over de historische achtergrond van het formulier. Vervolgens komen de drie ‘stukken’ aan de orde. Daarna gaan we dieper in op de aangrijpende werkelijkheid dat we ‘kinderen des toorns’ zijn. In de vierde paragraaf komt het thema aan de orde dat ‘wij met onze kinderen in zonden ontvangen en geboren zijn’. Dit leidt ons vervolgens tot het geheimenis van de nieuwe geboorte. Dat leidt ons verder tot de ‘ondergang en besprenging’, en tot het leven van mishagen en de reinigmaking buiten onszelf.

a. Historische achtergrond

In de gereformeerde traditie maken wij al eeuwen gebruik van het doopformulier. In dit formulier zijn Bijbelse en praktische inzichten van eeuwenlange doordenking samengebracht in kernachtige woorden. Evenals het grootste deel van de andere formulieren, hebben wij ook het doopformulier te danken aan Petrus Datheen (1531-1588). Hij was de zwerver omwille van het Evangelie. Hij werkte aanvankelijk in Londen en Emden. Later kwam hij terecht in Frankfurt. Omdat hij geen compromis kon sluiten met Gods waarheid, verhuisde hij in 1562 met zestig gezinnen naar Frankenthal in het keurvorstendom de Palts. Hij kwam in het Augustijnerklooster van Frankenthal bijeen met de gemeente. Aanvankelijk maakte Datheen bij de doop gebruik van de liturgie van Micron die hij tijdens zijn verblijf in de vluchtelingengemeente van Londen had leren kennen. Ook maakte hij wel gebruik van de liturgie die in de Palts in gebruik was (1563). Maar dit alles bevre-

digde niet. Meer en meer groeide de behoefte aan een nieuwe liturgie voor de Nederlandse calvinisten. In 1566 – het jaar van de eerste ha-gepreken en de beeldenstorm – kwam het tot een eerste publicatie van deze nieuwe liturgie.

Petrus Datheen heeft daarbij uit verschillende bronnen geput. In de eerste plaats putte hij uit een liturgie die in de Palts in gebruik was. Het gedeelte tot aan het gebed heeft een vergelijkbare opbouw en inhoud. Vooral de hand van Caspar Olevianus (1536-1587) is hierin te herkennen. Aangezien Olevianus weer gebruik maakte van de orde van dienst uit Genève, is ook invloed van Calvijn aanwezig in ons doopformulier. Het zogenaamde zondvloedgebed was ook al in de liturgie van de Palts opgenomen. Dit gebed was reeds eerder bij Zwingli in gebruik.

Vervolgens nam Datheen ook formuleringen van Johannes à Lasco (1499-1560) en Maarten Micron (1523-1559) uit de Londense liturgie over. Concreet is de opwekking tot gebed afkomstig van Micron. Datheen veranderde ook onderdelen. In het gebed laat hij het Onze Vader en de Apostolische Geloofsbelijdenis achterwege. Gaspar van der Heyden (1530-1586) heeft Datheen ook inspiratie gegeven. Kende de liturgie van de Palts slechts één vraag, onder invloed van Gaspar Van der Heyden maakte Datheen er drie doopvragen van. Overigens ontleende Van der Heyden deze vragen aan de kerkorde van Johannes à Lasco.

Ten slotte zijn er nog andere bronnen aan te boren. De doopliturgieën uit de tijd van de Reformatie zijn ook niet uit de lucht komen vallen. Uiteindelijk klinken daarin woorden en gedachten door uit de Vroege Kerk. Dit betekent dat we in ons doopformulier met een geweldig rijke traditie te maken hebben. Met al de heiligen verstaan we iets van de breedte en de lengte, de diepte en de hoogte van de liefde van Christus in de Heilige Doop (Ef. 3:18-19).

Deze bronnen laten ons zien dat we in het doopformulier te maken hebben met doorleefde vroomheid. Het is de taal van mannen die goed en bloed voor de gereformeerde religie hebben gegeven. Ook op het doopformulier is van toepassing wat Jacobus Trigland (1583-1654) zei over onze geloofsbelijdenis:

Men moet de Nederlandsche Belijdenis niet simpelijk aanmerken als een menselijk geschrift, maar als een geschrift bij Godvruchtige en getrouwe Leeraars der ware Kerk onzes Heeren uit den Woorde Gods gesteld, om

te dienen voor eene gezonde en schriftmatige belijdenis des geloofs, bij de vrome martelaren, in gevangenissen, op pijnbanken, in vuren, onder zwaard en galg standvastig bekend; om welke vele duizenden hun goed en bloed in gevaar hebben gesteld, naakt en bloot uit hun vaderland naar andere landen in ballingschap zijn getrokken.

Voor het goede begrip is het ook van belang om ons te realiseren dat in 1574 werd besloten om de oorspronkelijke versie van het doopformulier van 1566 in te korten. In 1578 kwam dit tot een afronding. De 1800 woorden zijn na verschillende redacties teruggebracht naar 1250 woorden die nu in kerkboeken worden gehanteerd. In de behandeling van het formulier in dit boek ga ik van deze verkorte versie uit, maar ik zal soms wel ingaan op het verschil met de versie van 1566 of 1563.

b. De drie stukken

De hoofdsom van de leer van de Heilige Doop is in deze drie stukken (onderdelen) begrepen. Het ligt voor de hand aan de drieslag ellende, verlossing en dankbaarheid te denken. We kennen deze driedeling vooral uit de Heidelbergse Catechismus en het avondmaalformulier. De drie stukken zijn karakteristiek voor het gereformeerde protestantisme, in het bijzonder in Nederland. Dit blijkt als we bijvoorbeeld de Catechismus van Genève naast de Heidelbergse Catechismus leggen. Bij deze vergelijking valt ons op dat Calvijn (1509-1564) wel de Twaalf Artikelen, de Tien Geboden en het Onze Vader behandelde, maar de Geneefse catechismus heeft geen zelfstandig hoofdstuk over de ellende.

Dit laat ons zien dat het hoofdstuk over de ellende als een inleiding is bedoeld om recht te doen aan de inktzwarte achtergrond van het geloof. Dat blijkt ook in de oorspronkelijke versie van het doopformulier uit 1566. Dit formulier begint niet met de zinsnede dat de hoofdzaak van de leer van de doop in drie stukken bestaat, maar het begint direct met een alinea waarin onze geestelijke nood wordt getypeerd. Dat is een aanwijzing dat het oorspronkelijke formulier niet vanuit de bekende driedeling werd gedacht. Het stuk over de ellende is dan ook niet één van de drie onderdelen in dit formulier, maar in de versie van 1566 is de verbondsstructuur bepalend. Eerst behandelt dit oorspronkelijke formulier 'Gods belofte aan ons' en vervolgens 'onze belofte aan God'. De verkorte versie van het doopformulier na 1574 is wel strak in drieën gedeeld. Hierdoor heeft het hoofdstuk over onze ellende een groter

gewicht gekregen; het krijgt nu hetzelfde gewicht als Gods verbond en onze deelname in Gods verbond. Door het formulier in drie gelijkwaardige delen te verdelen, kan het centrale perspectief van Gods verbond verbleken. Als keerzijde krijgt het thema van onze geestelijke nood zo meer zelfstandige aandacht.

Is dit wenselijk? Het is niet denkbeeldig dat onze ellende het startpunt wordt om over Gods relatie met ons te denken. Dan is het een kleine stap om de relatie tussen God en mens als een onpersoonlijke zakelijke relatie te typeren. Dit laatste is het geval als onze ellende alleen wordt getypeerd als onze schuld bij God en het werk van Christus wordt gereduceerd tot een betaling van deze schuld. Dan wordt het Evangelie versimpeld tot:

1. U bent een zondaar
2. Jezus betaalt de schuld van de zondaar
3. U kunt naar de hemel

Als ik eerlijk ben, was dit jarenlang mijn interpretatie van het Evangelie. Stukje bij beetje ontdekte ik dat deze benadering veel te beperkt is. Gods Woord spreekt over betaling van onze hemelhoge schuld bij God, maar niet op een simpele manier. Daarom enkele overwegingen bij de verzelfstandiging van het thema van onze ellende.

Ten eerste: het hoofdstuk over de ellende is niet bedoeld om zelfstandig te functioneren. Immers, er kan geen waar berouw zijn zonder geloof en er kan evenmin berouw zijn zonder dat wij breken met het kwaad waar we berouw over hebben.

De tweede overweging ligt in het verlengde van de eerste. Kennis van onze ellende is nodig, maar het is geen voorwaarde. Dit is een heel smal spoor. Elke theologie zonder zelfkennis is oppervlakkig. Hoe kunnen we weten wat verlossing is als we niet weten waarvan we verlost moeten worden? De keerzijde is er ook: we maken heel snel een voorwaarde van onze zelfkennis, zodat we denken dat onze zelfkennis waarde voor God heeft en een doel in zichzelf is. Dat is een misvatting. Zelfkennis is geen doel in zichzelf en heeft evenmin waarde in zichzelf. Zelfkennis is een instrument om ons aan de voeten van de Verlosser te brengen en te houden. Zoveel zelfkennis is nodig dat wij het niet meer buiten Jezus Christus kunnen stellen.

Ten derde kunnen we onze verhouding tot God niet tot een zakelijke relatie reduceren. God handelt niet als een berekenende zakenman met

ons, maar God wil een relatie van hart tot hart. Immers, God heeft niet alleen lief, God bewijst niet alleen liefde, maar God *is* liefde (1 Joh. 4:8). Het woordje *is* staat in de oorspronkelijke tekst met grote nadruk om te onderstrepen dat dit bepalend is voor God. Gods liefde is niet ‘slechts’ één van Gods eigenschappen, maar het is bepalend voor Zijn wezen, Zijn bestaan. Hij bestaat als een actieve liefdesgemeenschap van Vader en Zoon, in de liefde van de Heilige Geest.

Gods liefde gaat aan schepping en herschepping vooraf. Het was pure gunst van God dat Hij ons heeft geschapen en Zijn gunst openbaarde zich nog rijker nadat wij Hem zoveel onrecht aandeden. God is niet tot liefde gebracht door het werk van Zijn Zoon, maar de Zoon is het geschenk van Zijn eeuwige liefde (Joh. 3:16). Al Gods handelen in de heilsgeschiedenis en in de heilsorde komt voort uit Gods brandende hart. In de schepping en de herschepping geeft Hij Zichzelf. De grond van mijn bestaan ligt dan ook niet in wat ik doe, niet in mijn geloven, maar in het feit dat God mij als Schepper heeft gewild en dat ik gedoopt ben. Hij heeft mij aangezien vóór mijn bestaan.

Ten vierde: de voorgaande overweging betekent niet dat we het betalingsbegrip mogen verliezen. Als we het betalingsaspect zouden verliezen, verliezen we ook het aspect van Gods gerechtigheid en de plaatsvervanging van de Heere Jezus Christus. Bovendien: het geweten dat van zonde en schuld is overtuigd, kan geen vrede vinden in goedkope genade, maar alleen in betaalde genade. Alleen de dure prijs van Gods genade in het offer van Jezus Christus geeft vrede aan ons verschrikte geweten.

Ten vijfde: door het geloof krijgen we deel aan Christus, aan Zijn Persoon, aan Zijn geschiedenis van kruis en opstanding, en aan Zijn verdiensten. Dit maakt het geestelijk leven veel rijker dan de onpersoonlijke betaling van schuld. Er is ook een deelhebben aan Zijn leven, Zijn wijsheid, Zijn kracht, Zijn kindschap, Zijn Geest, Zijn beeld, Zijn lichaam en Zijn Koninkrijk. We hebben in Hem niet alleen vergeving, maar ook vernieuwing, vervulling en verheerlijking. Gods heil begint in onze ziel en eindigt in de verheerlijking van ons lichaam. Onze ultieme zaligheid is het zalige zien van God. We worden – in zekere zin – aan God gelijk gemaakt (1 Joh. 3:2; 1 Petr. 2:4). Daarom is er ook de kerk en de gemeenschap van de heiligen. Zo bloeit het weidse perspectief van Gods Koninkrijk, de nieuwe hemel en de nieuwe aarde, open.

Ten zesde: als onze verlossing teruggebracht wordt tot een betaling van onze schuld, blijven wij ten diepste onszelf. Als de schuld is betaald,